

hogy nemcsak a láger, de a katonai laktanya is (nem véletlen, hogy egyes történetekben „lágergondolkodást” vagy „lágertörvényt” emlegetnek a visszaemlékezők) az a szerkezet, amelyben a kivételes állapot

normálisként valósul meg, a külső és a belső, a kivétel és a szabály, a megengedett és a tiltott közötti elkülönítetlenségi zóna, amelyben Alekszije vic elbeszélői is egytől egyig találtak.

DIKTÁTOROK TÜNDÖKLÉSE ÉS BUKÁSA

Hahner Péter: *13 diktátor*

■ Lázadás, elégedetlenség, tömegszendülés és valaki, aki a háborgó nép élére áll. Mit kezd az újonnan szerzett hatalmával? Kihaszználja a helyzetet, mint Lenin, és diktatúrát épít ki, mondván, hogy ő tudja, „mi a legjobb a népnek”? Vagy felismeri e gondolkodásmód veszélyeit, és visszavonul, mint George Washington? Ezekre és hasonló kérdésekre keresi a választ kötetében Hahner Péter.

A szerző 1973 és 1977 között a Szombathelyi Tanárképző Főiskola könyvtár–magyar szakán tanult, majd 1978 és 1980 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar kiegészítő szakán folytatta, 1983 és 1985 között pedig az említett egyetem történészhallgatójaként egészítette ki tanulmányait. 1985-től a pécsi egyetemen tanított történelmet, ahol 1996-ban megszerezte PhD fokozatát. 2001-től a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán az Újkortörténeti Tanszék vezetője.

A könyv lényeges kérdéssel indít. Mit jelent a forradalom? Elemzi, hogyan bővült a forradalom szó jelentése, amely 1789 előtt még restaurációt is jelenthetett. A 19. században már a tudomány rohamos fejlődésére is alkalmazták, végül a 20. században már minden gyors és lassú változásra is. Ugyanakkor a bevezetésben betekintést nyerhetünk egy forradalmár gondolkodásmódjába is. A szerző

hangsúlyozza, hogy a forradalmár mindig demokratának tartja magát, hiszen a nép érdekében cselekszik, annak ellenére, hogy a nép akarata és a forradalmár szándékai sok esetben nem konvergálnak. Hahner Péter vizsgálja a forradalmak kitörésének okait, felteszi a kérdést: megjósolható-e egy forradalom kitörése?

Jelen recenzióknak nem célja mind a 13 tárgyalt diktátor életútjának bemutatása. Csupán két személyes életpálya kerül fókuszba, ami elegendő, azoknak a módszereknek az ismertetésére, amelyekkel a szerző a diktátorok életét és történelemre gyakorolt hatásukat prezentálja.

Minden fejezet a történelmi kontextus felvázolásával indít, amit az adott forradalom okainak, lefolyásának bemutatása követ, végül annak a történelmi személyiségnek az előtérbe állítása, aki a legnagyobb hatást gyakorolta a tárgyalt forradalomra.

Az amerikai forradalom az a jelentős történelmi esemény, amelyet a kötet George Washington életének bemutatása kapcsán tárgyal. A 18. század során a 13 gyarmat területén jelentős demográfiai növekedés ment végbe, hiszen az embereket vonzotta a termékeny földben gazdag és toleráns Újvilág. Ezzel kapcsolódott össze annak az erős középregének a kialakulása, amelynek szellemi támasza a felvilágosodás által táplált fejlődésben való

hit volt. A fejlődést a hétéves háború szakította félbe. A gyarmatok a brit korona alá tartoztak, amely – nagy erőfeszítések árán ugyan, de – megnyerte a háborút.

Ezért kezdtek adókat és a kereskedelmet korlátozó vámokat bevezetni a gyarmatokon. Semmi jel nem utalt arra, hogy az elégedetlenség függetlenségi háborúig vezetne. A konfliktus fő oka az volt, hogy az itt élők teljes jogú brit állampolgároknak tekintették magukat, míg Nagy-Britannia alárendelt területként kezelte a gyarmatokat. Ez vezethetett az 1776-os függetlenségi nyilatkozat aláírásához.

E függetlenségi háborúnak vált kulcsfontosságú alakjává az ültetvényes családban született George Washington. Ő lett az amerikai csapatok főparancsnoka, kinevezését déli származása szimbolikussá tette. Ezzel szerették volna jelezni az amerikaiak, hogy a függetlenségi háború közös ügye minden amerikaiak. Washington a képviselői rendszer tisztelője volt, nagy toleranciát mutatott a britpártiakkal szemben, a függetlenségi háború után pedig lehetővé tette az ottmaradt hesseni zsoldosok számára az amerikai letelepedést. Ilyen szempontból a republikánus ideológia megtestesítője volt, amely szerint a jellem teszi alkalmassá az embert a vezetésre. Tudatában volt annak, hogy a britek nem képesek egyszerre pacifikálni az összes területet, amelyen lázadás tört ki, ezt pedig ki is használta. A francia segítség mellett ennek köszönhető, hogy az amerikaiaknak sikerült megnyerniük a függetlenségi háborút. A párizsi béke aláírása után két elnöki mandátum várt George Washingtonra, aki elnöksége idején egyszer sem próbált meg visszaélni hatalmával. A diktátorok közé csak azért sorolja a szerző, mert hat hónapig valóban diktátori hatalmat kapott a forradalom idején.

August Blanqui a könyvben szereplő történelmi személyiségekhez

képest kevésbe ismert, ezért kerül itt is bemutatásra. A párizsi kommünnek volt az egyik jelentős szereplője. III. Napóleon uralkodása alatt Franciaországban végbement az ipari forradalom, legalizálták a sztrájkot, sőt az uralkodó még az Internacionálé megalapítását is engedélyezte. Ennek következtében alakult ki egy öntudatos munkásréteg Párizsban. Javarást ez a társadalmi osztály volt a mozgatóereje a kommünnek, amelynek közvetlen kiváltó oka az 1870-es porosz–francia háború, amiben a franciák csúfos vereséget szenvedtek. A háború által keletkezett zűrzavar során Párizsban a nemzetőrség vette át a hatalmat.

Talán egész életében ilyen helyzetre várt a „hivatásos forradalmár” August Blanqui, aki 76 életéből több mint harmincat börtönben töltött. Mentalitására nagy befolyást gyakorolt Buonarroti, az első hivatásos forradalmár és a carbonarik. Blanqui nem egy esetben akart lázadást szítani, ezért a kommün idején már nagy tisztelet övezte a fiatal forradalmárok körében. Így értelemszerűen ő lett a kommünben az egyik legbefolyásosabb személy. Fő szándéka a proletárdiktatúra bevezetése volt, ő volt az első, aki ezt a szót használta. A népképviselői rendszert elítélte, a nép gyermekének tekintette magát. Mint állította, egyrészt ez, másrészt a „tudomány” tartalmazta fel arra, hogy a nép életéről döntsön. Tervét nem valósíthatta meg, ugyanis a forradalmi mozgalom megrekedt Párizsban, a német hadsereg jelenléte pedig eleve lehetetlenné tette a forradalom kiterjedését.

Hahner Péter kötetének az alaposságon és szakmaiságon túl legnagyobb erőssége az olvasmányosság. A szerző sok idézettel teszi érdekesebbé könyvét. Ugyanakkor kitér számos apró részletre egy-egy diktátor életéből, mint például amikor arról ír, hogyan tartott Washington fegyelmet a hadseregben.

Hahner nem elégszik meg a forradalmak kiváltó okainak és hatásainak elemzésével, de feltárja az egyes forradalmak természetét is – ami azért fontos, mert például az amerikai forradalom a britektől örökölt rendszer megszilárdításának tekinthető, míg a kínai forradalom tulajdonképpen egy birodalom összeomlását jelenti. Másik fontos – és a szerző által megválaszolt – kérdés az, miszerint mitől lesz valaki forradalmár. Hahner Péter szerint három tényező játszik megkerülhetetlen szerepet a forradalmár mentalitásában: a néppel való azonosulás, egy ideológia, ami feljogosítja a hatalom megraga-

dására és a kiválasztottságtudat. Talán egyetlen kritika fogalmazható meg a könyvvel kapcsolatban. Mégpedig az, hogy nem mindig indokolja meg, miért használja a diktátor jelzőt egyes történelmi személyiségekre (mint például Trockij vagy August Blanqui). Aki/akik ugyan részt vettek forradalmi megmozdulásokban, és vezető pozícióba kerültek, de sosem diktátori státusban.

Közérthetősége, olvasmányossága és alapossága miatt ez a könyv helyet érdemel mindazoknak a polcán, akik a történelem iránt érdeklődnek.

Szabó Zsolt

KORDOKUMENTUMNAK BEILLŐ FELJEGYZÉSEK

Márki Sándor naplói. I. 1872–1892. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Erdész Ádám

■ Márki Sándor történész, egyetemi tanár, akadémikus naplójának 2015-ben megjelent első kötetét dr. Erdész Ádám, a Békés Megyei Levéltár igazgatója és a Szegedi Tudományegyetem oktatója szerkesztette, valamint rendezte sajtó alá. Erdész Ádám már több éve foglalkozik a témával, korábban is közölt tanulmányokat Márki Sándorról, illetve családjáról.

Márki Sándor (1853–1925) a századforduló egyik legjelentősebb magyar történészeinek egyike volt. A Bach-korszakban látta meg a napvilágot Békés vármegyében, Kétegyházán, Márki János uradalmi gazdatiszt – Magyarország egyik legfontosabb főnemesi családja, az Andrássy grófok alkalmazottja – fiaként. Középkolai tanulmányait részben Nagyváradon, részben Pozsonyban végezte, egyete-

mi szintű tanulmányait pedig Pesten folytatta. Pedagógiai pályafutását az aradi gimnáziumban kezdte (1877–1886), majd egy székesfővárosi tanintézetben oktatott (1886–1892). Negyvenéves volt, amikor a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. Ugyanebben az évben kapott tanári kinevezést a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemre, ahol 1919-ig tevékenykedett.

Itt a város tudományos közéletének egyik legfontosabb szereplőjévé vált: a Budapestre távozó Lánczy Gyula utódaiként az egyetemes történelmi tanszék oktatójaként népszerűsre tett szert mind a diákok, mind tanártársai körében, egy tanév erejéig (1914–15) rektor, több alkalommal pedig a Bölcsészettudományi Kar dékáni tisztségét is betöltötte. Kolozsváron